

УДК 376/6/09(438)

Д 43

Христина ДЗЮБИНСЬКА

**БЛАГОДІЙНІСТЬ У СФЕРІ ОПІКИ НАД ДІТЬМИ
У ПОЛЬЩІ ТА УКРАЇНІ
(кінець ХХ – початок ХХІ ст.)**

У статті розкрито нормативно-правову основу благодійності у сфері опіки над дітьми у період трансформації суспільного устрою Польщі та періоду незалежної України. Характерним є впровадження реформ у систему опіки над дитиною, створення необхідних умов для проживання, харчування та лікування дітей-сиріт, напів-сиріт, дітей із малозабезпечених сімей.

Ключові слова: *опіка, діти-сироти, благодійні товариства і фундації, Польща, Україна.*

Постановка проблеми. Опіка є одним із перших видів діяльності людини на користь іншої. Визначає її існування, виховання, освіти, якість життя, соціалізацію. Опіка над дитиною триває щонайменше до вісімнадцятого року життя – до отримання нею повноліття і незалежності. Якщо батьки не піклуються про дитину чи роблять це неправильно, або взагалі їх немає, необхідним і невід’ємним є втручання інституцій, які виконують роль батьків в опіці й вихованні.

Упродовж віків проблема опіки над дитиною була предметом зацікавлень педагогів, психологів, державних службовців, органів освіти, а також благодійних організацій і приватних осіб. Внесено чимало пропозицій і спроб для розв’язання означеної проблеми. В останні десятиліття проблема благодійницької діяльності та правового статусу благодійних організацій в європейських країнах набирає нового звучання. Можливість створювати неурядові організації та брати участь у діяльності цих ключових елементів розвинутого

громадянського суспільства, дає можливість кожній людині впливати на процеси, що відбуваються у державі. Дискусії над проблемами опіки над дитиною у контексті суспільних змін вимагали необхідності впровадження реформ у систему опіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Благодійність у сфері опіки над дітьми-сиротами займає місце на стику кількох наукових галузей – соціальної педагогіки та соціології, права та сімейного права, історії та історії педагогіки. Вона широко висвітлена у психолого-педагогічній літературі. Дослідження благодійності другої половини ХХ ст. представлено у наукових працях вітчизняних (С. Білоконя, А. Лопухівської, Г. Марахова, О. Удода, М. Шабаєвої) та польських (С. Бадори, А. Вронського, В. Данека, С. Трухіма та ін.) науковців. В історико-педагогічному контексті благодійність відображена у наукових розвідках Л. Березівської, Н. Побірченко, В. Борисенко, І. Левченко, Л. Вовк, Ю. Проліщук та ін.

В історіографії проблеми благодійності досі не знайшли відображення порівняльний аналіз нормативно-правової бази благодійності у сфері опіки над дітьми-сиротами, товариств та фондаций, у 90-х рр. ХХ – початку ХХІ ст. у Польщі та Україні.

Мета статті – висвітлити сутність благодійності у сфері опіки на дітьми у Польщі та Україні наприкінці ХХ – початку ХХІ ст.

Період трансформації суспільного устрою у Польщі, який розпочався у 1989 р., передбачав зміни у системі опіки над дитиною. З проголошенням незалежності України для створення та існування громадянського суспільства необхідною компонентою стає активна робота недержавних організацій, створених з метою досягнення суспільних цілей, а не з метою отримання прибутку.

У Польщі проблеми фондаций урегульовано законом “Про фондаций” від 6 квітня 1984 р. (далі – Закон) [6]. Чіткого визначення фондаций немає, але в науці сформувався погляд, що фондация – це організація, в основі якої лежить майно, призначене засновником для певної мети (благодійної, культурної тощо). Вона може бути заснована для реалізації суспільно і економічно корисних цілей, особливо таких, як охорона здоров’я, розвиток економіки і науки, освіта і виховання, культура і мистецтво, суспільна допомога, охорона навколишнього середовища і опіка над історичними цінностями (стаття 1 Закону). Це не є вичерпний список цілей, для реалізації яких може бути засновано фондацию, однак польський законо-

давець вимагає, щоб цілі збігалися з головними інтересами Республіки Польща.

Правління керує діяльністю фундації і виконує представницькі функції. Законодавець прийняв тут дуже цікаву модель діяльності юридичної особи, яка спирається тільки на один орган. Окрім правління, можуть бути утворені інші органи фундації, але у жодному випадку право ведення справ і керівництва не може бути відібрано у правління і передано іншому органу [3, 199]. Додатковими органами можуть бути наглядова рада, рада засновників, ревізійна комісія тощо. Аналогічно немає обмежень щодо строку повноважень члена правління. З одного боку, цей Закон чітко прописує засади їхньої діяльності, а з іншого – залишає велике поле для маневру засновникам фундацій.

У Польщі існує дві основні форми самоорганізації громадянського суспільства, а водночас – основні типи неурядових організацій – товариства та фундації. Незважаючи на те, що вони можуть мати дуже подібні цілі, між ними існують істотні відмінності щодо форм утворення, функціонування та фінансової діяльності.

Основна відмінність між товариствами та фундаціями полягає у тому, що товариства є формою об'єднання осіб для спільного досягнення певної мети. Це може бути як загально-суспільна мета, так і партикулярна (у такому випадку товариство має служити лише його членам). Водночас при створенні фундації найважливішим є капітал.

Як фундації, так і товариства, підлягають обов'язковій реєстрації в реєстрі об'єднань, інших громадських і професійних організацій, фундацій та публічних закладів опіки Державного судового реєстру. З моменту реєстрації ці суб'єкти набувають юридичного статусу.

Створення та діяльність товариств у Польщі регулюється Законом від 7 квітня 1989 р. “Про товариства” [7]. Товариство є об'єднанням осіб, котрі прагнуть реалізувати певну спільну мету. Для утворення товариства необхідною є співпраця щонайменше 15 (або 3, залежно від типу товариства) членів-засновників, котрі приймають рішення про створення товариства. У випадку якщо число членів товариства спаде до менш ніж 15, воно підлягає розпуску. Товариство спирається у своїй діяльності на громадську роботу членів, а також самостійно визначає свої цілі, програми діяльності, організаційну структуру і ухвалює внутрішні акти,

що визначають його діяльність. Вищим органом товариства є загальні збори. Члени товариства, відповідно до способу, зазначеного в статуті, можуть змінювати цілі діяльності товариства, прийняти рішення про його розпуск чи вихід із нього. Ціль товариства не обов'язково повинна бути суспільно важливою, тобто воно може реалізовувати партикулярні інтереси вузької групи осіб (наприклад, товариство прихильників відпочинку в горах).

У цьому плані положення польського законодавства суттєво відрізняються від вимог Закону України “Про об'єднання громадян” від 16 червня 1992 р., у статті 3 якого вказано, що “громадською організацією є об'єднання громадян для задоволення та захисту своїх законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших спільних інтересів” [2, 292]. Таке положення створює проблеми при отриманні громадською організацією статусу неприбуткової в податковій інспекції, оскільки, відповідно ст. 7.11.1. Закону “Про оподаткування прибутку підприємств” від 28 грудня 1994 р. головним критерієм для надання організації неприбуткового статусу є сфера її діяльності, а саме: неприбутковою визначається організація, яка є: “...благодійними фондами і благодійними організаціями, створеними у порядку, визначеному законом для проведення благодійної діяльності, у тому числі громадськими організаціями, створеними з метою провадження екологічної, оздоровчої, аматорської спортивної, культурної, освітньої та наукової діяльності, а також творчими спілками та політичними партіями, громадськими організаціями інвалідів та їх місцевими осередками, створеними згідно з Законом України “Про об'єднання громадян”. Відповідно, громадська організація, створена для захисту законних інтересів своїх членів, формально не може отримати статусу неприбуткової.

У 1997 р. прийнято Закон України “Про благодійництво та благодійні організації”, в якому визначено ключові поняття та їх статус. Благодійництво, згідно зі ст. 1 вищезазначеного Закону, – “це добровільна безкорислива пожертва фізичних та юридичних осіб у наданні набувачам матеріальної, фінансової, організаційної та іншої благодійної допомоги; специфічними формами благодійництва є меценатство, спонсорство і волонтерська діяльність” [2, 292]. Таке трактування є широким і не зводиться тільки до фінансової допомоги. Благодійна організація – “це недержавна організація,

головною метою діяльності якої є саме здійснення благодійної діяльності в інтересах суспільства або окремих категорій осіб” [2, 292].

В українському законодавстві термінологія для визначення благодійних організацій є досить різноманітною: об’єднання громадян, непідприємницькі організації, некомерційні організації, неприбуткові організації тощо. Подібна ситуація була в Польщі до 2003 р. Після прийняття Закону від 24 квітня 2003 р. “Про діяльність суспільного блага та волонтерат” з’явилося юридичне визначення неурядових організацій. Відповідно до цього закону, неурядовими організаціями є юридичні особи або одиниці, що не мають статусу юридичної особи, котрі не є одиницями сектору фінансів у розумінні законодавства про публічні фінанси і не діють з метою отримання прибутку, створені на основі закону, в тому числі фундації та товариства з урахуванням винятків (відповідно до п. 4 неурядовими організаціями не визнаються політичні партії, профспілки та організації роботодавців, органи самоврядування професійних груп, фонди, єдиним засновником яких є держава).

Українське законодавство передбачає, що громадські організації можуть не мати фіксованого індивідуального членства, а у діяльності громадських організацій у випадках, передбачених їх статутами, можуть брати участь колективні члени [1, 17]. Натомість у Польщі фіксоване індивідуальне членство є обов’язковим, оскільки, якщо кількість членів товариства становить менше ніж 15 осіб, воно автоматично припиняє діяльність. Колективного членства в товариствах не передбачено, однак юридичні особи можуть виступати “підтримуючим” членом товариства.

Для утворення громадського об’єднання в Польщі необхідна згода принаймні трьох організацій. До об’єднання можуть приєднатися також інші юридичні особи, що діють на засадах неприбутковості (наприклад, фундації), однак, згідно з польським законодавством, забороняється створення об’єднання чи федерації винятково фундаціями. Інші юридичні особи, котрі діють на засадах неприбутковості, можуть виступати лише допоміжними членами об’єднання, тобто не можуть бути обраними до правління та не мають права голосу при виборах правління.

Основним правовим актом, що регулює статус фундації в Польщі, є Закон від 6 квітня 1984 р. “Про фундації” [4]. У ньому не дається безпосереднього визначення фундації, однак в окремих

статтях визначаються основні риси цієї інституції. Зокрема, фундація є організацією:

– створеною для досягнення суспільно чи економічно корисних цілей (стаття 1);

– створена засновником чи фізичними особами, незалежно від їх громадянства і місця проживання або юридичною особою, зареєстрованою в Польщі чи за кордоном, котрі подали заяву про створення фундації (стаття 2);

– котра отримує статус юридичної особи з моменту внесення до Державного судового реєстру (стаття 7 пункт 2).

Серед цілей, для реалізації яких може бути створена фундація, виділяють, зокрема, такі: охорона здоров'я, розвиток економіки та науки, освіти і виховання, культура і мистецтво, опіка і суспільна допомога, охорона середовища і культурної спадщини. Законодавець вживає словосполучення “зокрема”, а це означає, що перелічені цілі подані лише як приклад. У зв'язку з цим, також можливим є створення фундації для реалізації цілей, відмінних від тих, що прямо вказані в статті 1 згаданого закону, при умові, що вони не будуть суперечити інтересам Республіки Польща.

Польському закону про фундації частково відповідає Закон України “Про благодійництво та благодійні організації” від 16 вересня 1997 р. Відповідно до ст. 6, організаційно-правовими формами благодійних організацій в Україні є: членська благодійна організація; благодійний фонд; благодійна установа; інші благодійні організації (фундації, місії, ліги тощо).

Конкретна організаційно-правова форма благодійних організацій визначається засновниками (засновником). Благодійною організацією в Україні є недержавна організація, головна мета діяльності якої – здійснення благодійної діяльності в інтересах суспільства або окремих категорій осіб. Відповідно до цього ж закону, благодійна діяльність – це добровільна безкорислива діяльність благодійних організацій, що не передбачає одержання прибутків від цієї діяльності.

Реформування опікунсько-виховних установ у Польщі (будинків дитини, сімейних будинків дитини, молодіжних виховних осередків) започатковано 1 вересня 2000 р. Впровадження нових правових засад зумовило також появу низки проблем, зокрема: зменшення сімейної історії і народних традицій; усунення регіональних традицій і встановлених способів співжиття людей; нехтува-

ння цінностями, перевагами і значенням сімейних зв'язків, безробіття і нестабільна ситуація на ринку праці; поява багатьох патологічних явищ, а також фактів, складних для однозначного трактування їх моральної цінності; зростання маніпуляції людьми, наприклад, у медіа, зростання агресивної поведінки серед учнів тощо. Сьогодні поширеними формами опіки над дітьми є будинки дитини, прийомна сім'я, СОС-дитячі села. Кожна з цих форм має свої особливості функціонування, опіки і виховання.

Держава схиляється до надання допомоги і підтримки членам сімей і родин, що спричинило необхідність реформування системи опіки. Зміни у суспільній політиці дали шанс на реальну допомогу дитині-сироті. Дитина може бути скерована до однієї з трьох видів опікунсько-виховних установ Польщі. Відповідно до чинного закону, опікунсько-виховна установа надає дитині постійну цілодобову або періодичну опіку і виховання, задовольняє її побутові потреби, емоційний, суспільний і релігійний розвиток, дбає про стан здоров'я і здобуття освіти відповідно до чинних норм [8]. Проаналізувавши правові норми, що регулюють благодійну діяльність в Україні, виокремимо такі форми благодійної діяльності: меценатство – добровільна безкорислива матеріальна, фінансова, організаційна та інша підтримка фізичними особами набувачів благодійної допомоги, гуманітарна допомога, миротворча благодійна практика, місіонерство, спонсорство.

Висновки. В останні десятиліття у Польщі і Україні благодійна діяльність виконує значні соціальні функції та є важливим чинником розвитку соціально-культурної сфери, вимагає відповідної законодавчої бази, що регулювала б цю діяльність. Проблемі благодійності надається особлива увага. Нормативно-правова основа в обох країнах у період трансформації суспільного устрою зазнає змін, у тому числі і в сфері опіки над дітьми, незалежно від того, чи дитина перебуває під опікою опікунсько-виховних установ, інституцій, прийомних сімей тощо. **Подальшого висвітлення** потребують діяльність будинків-сиріт і благодійна діяльність окремих установ та організацій у сучасних умовах.

Література

1. Буздуган Я. Правові форми та принципи благодійної діяльності як джерела фінансового забезпечення соціально-культурної сфери в Україні / Я. Буздуган // Віче. – К., 2011. – № 8. – С. 17 – 20.

2. Закон України “Про благодійність і благодійні організації” // Відомості Верховної Ради. – 1997. – № 46. – С. 292.
3. Cioch H., Kidyba A. Ustawa o fundacjach : komentarz / Henryk Cioch, Andrzej Kidyba. – Warszawa : Wolters Kluwer, 2007. – 410 s.
4. Kwiatkowska B. Jak założyć fundację? Stowarzyszenie Klon/Jawor, serija “3w*” / Beata Kwiatkowska. – Warszawa : Polsko-Amerykańska Fundacja Wolności, 2008. – 32 s.
5. Prawne warunki działania organizacji pozarządowych. – Warszawa : Akademia Rozwoju Filantropii w Polsce, 2006. – 38 s.
6. Ustawa o fundacjach 6 kwietnia 1984 r. // Dziennik Ustaw. – 1999. – № 46. – Poz. 203.
7. Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach // Dziennik Ustaw. – 2001. – № 79. – Poz. 855 z późn. zm.
8. Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej // Dziennik Ustaw. – 2004 r. – Nr 64. – Poz. 593 z późn. zm. – Art. 80. – Ust. 2.

Дзюбинская Кристина. Благотворительность в сфере опеки над детьми в Польше и Украине (конец XX – начало XXI в.). В статье раскрыто нормативно-правовую основу благотворительности в сфере опеки на детьми в период трансформации общественного строя Польши и периода независимой Украины. Характерной чертой есть внедрение реформ в систему опеки над ребенком, создание необходимых условий для проживания, питания и лечения детей-сирот, полусирот, детей из малообеспеченных семей.

Ключевые слова: опека, дети-сироты, благотворительные общества и фондации, Польша, Украина.

Dzyubynska Khrystyna. The charity in child custody in Poland and Ukraine (end of XX – beginning of XXI century.) The article deals with normative and legal framework in the field of charity care for children during the transformation of the social system in Poland and the period of independent Ukraine. It is significant the introduction of reforms in the system of custody of a child, the creating of necessary conditions for accommodation, meals and treatment of children orphans, half orphans, children from low-income families.

Key words: care, orphans, charities and foundations, Poland, Ukraine.